

"Обніміться ж, брати мої, молю вас, благаю..."

Вивчення послання Т.Г. Шевченка

"І мертвим, і живим, і ненародженим..."

Ольга Добровольська,

старший учитель Панчівської ЗОШ I–III ст.

Новомиргородського району

Кіровоградської області

Мета: проаналізувати зміст і форму поетичного послання, усвідомити та з'ясувати історичні передумови його виникнення, допомогти учням зрозуміти глибину його змісту, суть роздумів поета про причини тяжкого життя поневоленого українського народу та про чинники створення української держави; формувати вміння й навички аналізу поетичного твору в єдності змісту та форми; виховувати в учнів любов до рідного слова, а через нього — до України, велику повагу до Шевченка та його геніальної творчості.

Обладнання: портрет Т. Г. Шевченка, збірка "Кобзар", Біблія, тексти поезії.

Хід уроку

I. Організаційний момент. Емоційна готовність учнів до уроку

II. Актуалізація опорних знань

1. Бесіда.

— Чи знайомий вам жанр послання? Назвіть відомі вам твори жанру послання та їх авторів. (*Послання І. Вишенського, "Тренос" М. Смотрицького.*)

— У чому особливість полемічної літератури? (*Послання бувають громадського, дружнього чи інтимного характеру; адресовані групі людей чи одній особі; адресат може бути конкретно визначений або ж узагальнено-збірний; послання бувають інформативного, повчального, сповідального чи викривального характеру.*)

— Чому, на вашу думку, Тарас Шевченко звертається до жанру послання?

— Ліричним чи ліро-епічним є його твір? (*Це ліричний твір, хоч за обсягом є поемою.*)

— Чим особлива дата написання послання Т. Г. Шевченка? Про що вам говорять дати: 14 грудня 1825 року та 14 грудня 1845 року? (*Поезія Шевченка приурочена 20-й річниці повстання декабристів. Тому знову постає питання прогресивної діяльності передового дворянства.*)

III. Оголошення учителем теми, мети уроку

1. Мотивація навчальної діяльності.

Учитель. "Послання" Т. Шевченка для поглибленого розуміння змісту обов'язково потребує історичного коментування. Тому напередодні уроку ви отримали випереджальні домашні завдання. (Домашнє завдання до уроку: 1. З історії українського козацтва: дії козацтва до 1654 року та після, в чому слава та ганьба козаків; 2. Вивчення коментарів до "Послання" та самостійне ознайомлення з текстом.)

2. Бесіда.

— Яке враження справила на вас поезія "І мертвим, і живим, і живим..."? Чи є вона актуальною в наш час?

— Чому епіграфом до твору взято вислів з Біблії? На що він натякає і до кого звернений? (*Звернений до дворян, які говорять, що люблять свій народ, ближнього, є вірними, а насправді знущуються з простого люду.*)

— Чому ліричний герой звертається саме до дворянства? Яким було тогочасне дворянство? (*Єдиним прогресивним класом було дворянство, простий народ був темний і неосвічений. Але тогочасне дворянство також було різне: поміщики, інтелігенція.*)

— Чи є щось незвичайне в заголовку поезії? Про що ми з нього дізнаємося? На що вказує така детальна інформація про адресата звернення? (*17 слів конкретизують призначення, вказується жанр твору та адресат, просторово-часові рамки.*)

— Яким епітетом автор характеризує своє послання? (*Дружнє.*)

— Яким постає перед читачем ліричний герой? Чи проникаємо ми довірою до його почуттів та висловлювань? (*З перших рядків поезії бачимо, що ліричний герой — надзвичайно вразлива людина, патріот своєї землі, добре знає її історію, про це свідчать численні алюзії, він знає і світову культуру та історію.*)

— У якому світі живе ліричний герой? Чи має він однодумців? (*Герой самотній, світ йому близький (рідний край), але водночас і чужий, бо це є пекло на землі.*)

— Яке його ставлення до світу? Чи намагається змінити щось? (*Звертається з проханням до свідомих українців змінити все на краще, вказує шляхи, як це зробити.*)

— Із даного на картках переліку слів, що позначають інтонаційне спрямування змісту твору, виберемо найважливіші, найбільш детально розкриті автором в поезії почуття та дії. (Вітання, пересторога, наказ, прохання, радість, гнів.) (Учні вибирають ті слова, що зустрічаються в посланні, заповнюють таблицю "Почуття ліричного героя та засоби їх вираження".)

— Дослідимо за текстом, якими засобами автор виражає почуття гніву, висловлює прохання та застерігає своїх земляків від лиха. Дані дослідження запишемо в таблицю з розділами: *гнів, пересторога, прохання.*

3. Запитання до учнів у ході складання таблиці та схеми:

— Чи є у Шевченка певна система вираження цих почуттів? (*Спочатку — гнівається, застерігає, і врешті-решт — просить.*)

— Які рядки поезії виражають гнів? З чим він пов'язаний? (Записати у таблицю ключові фрази.)

— Як характеризує автор українське панство?

— Які художні засоби використовує поет, висловлюючи гнів? (*Метафори, інвективу.*) Яка їх роль? (*Підсилюють гнів ліричного героя.*)

Таблиця		
Гнів	Пересторога	Прохання
Українське панство: Оглухли, не чуять; Кайданами міняються, Правдою торгують. І господа зневажають, — <i>Людей запрягають</i> <i>В тяжкі ярма. Орють лихо,</i> <i>Лихом засівають (метафори)</i> недолюди, Діти юродиві!	А що вродить? Побачите, Які будуть живна!	Полюбіте щирим серцем Велику руйну! Розкуйтеся, братайтеся!
І знову шкуру дерете З братів незрящих, гречкосіїв. Ох, якби те сталось, щоб ви не вертались, Щоб там і здихали, де ви поросли! (інвектива)	Бо лихо вам буде! Розкуються незабаром Заковані люди, Настане суд, заговорять І Дніпро і гори! І потече сторіками Кров у синє море Дітей ваших...	СХАМЕНІТЬСЯ! будьте люди Умійтеся! образ Божий Багном не скверніте, Не дуріте дітей ваших, Що вони на світі На те тільки, щоб панувать.
Якби ви вчилися так, як треба, То й мудрість би була своя. Славних прадідів великих Правнуки погані! ...І всі мови Слов'янського люду — Всі знаєте. А своєї Дасть бі...	Колись будем І по-своєму глаголать, Як німець покаже Та до того й історію Нашу нам розкаже.	Подивіться лишень добре, Прочитайте знову Ту ю славу. Та читайте Од слова до слова, Все розберіть... та й спитайте Тоді себе: що ми? Чий сини? яких батьків? Ким? за що закуті?
Чого ж ви чванитесь, ви! Сини сердешної України! Що добре ходите в ярмі, Раби, підніжки, грязь Москви, Варшавське сміття	Бо хто матір забуває, Того бог карає, Того діти цураються, В хату не пускають. Чужі люди проганяють, І немає злomu На всій землі безконечній Веселого дому.	Учітесь, читайте, І чужому навчайтесь, Й свого не цурайтесь.
ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК: Обніміте ж, брати мої, Найменшого брата, — Нехай мати усміхнеться, Заплакана мати. Обніміться ж, брати мої, Молю вас, благаю!		

— Що має на увазі ліричний герой, згадуючи прадідів, дідів та батьків сучасників? Дослідимо за текстом, який підтекст має зображення минулих подій.

— Отже, світ минулого представлений у творі за допомогою алюзій. Пригадайте, що називається алюзією.

— Знайдіть у тексті та впишіть у схему всі вислови, що стосуються прадідів, дідів, батьків.

Історичне минуле		
Прадіди	Діди	Батьки
"Славних прадідів великих..."	Дідами крадене добро... Живу славу дідів своїх...(ірон.) Діла незабуті Дідів наших. Тяжкі діла!..	Кров свою лили Батьки за Москву і Варшаву І вам, синам, передали Свої кайдани,.. Живу славу [...] батьків лукавих... (ірон.)
↑	↑	↑
Наливайко, Богун, Гонта, Залізняк, Сагайдачний	Іван Брюховецький, Павло Тетеря, Юрій Хмельниченко	Запроданці Москви і Польщі, поміщики ("московська грязь...варшавське сміття")

Рис. 1. Зв'язок поколінь у посланні

— Хто були в реальному житті "діди" та "батьки лукаві"? (Іван Брюховецький, Павло Тетеря, Юрій Хмельниченко, які зрадили козацькі ідеали вільної України, батьки — потомки гетьманів — стали поміщиками, гноблять народ.)

— Які тяжкі гріхи дідів та батьків має на увазі автор? (Гетьмани зрадили інтереси народу, пішли на угоду з Москвою та Польщею, накликали один на одного турків, татар, польську шляхту, царські війська, внаслідок чого Україну було спустошено.)

— Який художній засіб використовує автор в рядках "Живу славу дідів своїх і батьків лукавих..."? (Іронія.)

— Про яку "славу" йде мова? Чим дорікає Шевченко своїм сучасникам? Підтвердіть відповіді цитатами з тексту.

— Чи є у тексті зображення майбутнього? (Так, воно звучить у пересторогах та у фіналі твору.)

Обговорення розділу таблиці "Пересторога".

— Які перестороги звучать з уст ліричного героя?

— Якими художніми засобами автор передає неминучі страшні наслідки байдужості української інтелігенції? (За допомогою гіпербол автору дається підсилити напруженість тексту, показати жахливість і неминучість зображеного майбутнього: "Заговорять і Дніпро, і гори, і потече сторіками кров у синє море".)

— Чи правдивим, на думку автора, є відображення історичних подій в українській історії? Що на це впливає? (Українці не "вчать так, як треба", не мають власної думки, не знають своєї мови й історії.)

— На які п'ять важливих історичних і доленосних питань має знати відповідь кожен справжній українець? (*"Хто ми? Чиї сини? Яких батьків? Ким? За що закуті?"*)

— Зачитайте рядки, в яких автор говорить про самотність української держави, її культури. (*"Немає іншої Вкраїни..."*)

— За якої умови Україна знову може повернути собі колишню славу, стати незалежною державою? (*"Подивіться лишень добре, / Прочитайте знову / Тую славу. / Та читайте / Од слова до слова"; "Учітесь, читайте, / І чужому научайтесь, / Й свого не цурайтесь".*)

— Чи вірить Шевченко у можливості української інтелігенції? (*Так, вірить, тому його гнівні промови та застереження кожного разу змінюються проханням.*)

Робота за розділом таблиці "Прохання".

— Зачитайте з тексту, з якими проханнями звертається ліричний герой до українців?

— Кого Т. Шевченко називає братами? До чого він їх закликає? (*Братами називає усіх українців, названих в заголовку; найменшим братом — простий народ.*)

— Яким є фінал твору? Про що він свідчить? (*Фінал оптимістичний, ліричний герой вірить у щасливе майбутнє рідної землі та закликає до єднання.*)

— Яку роль відіграє алегоричний образ матері? (*Мати — берегиня роду — рідна земля — вільна та щаслива Україна.*)

4. Прийом "Мікрофон".

— Чи можна стверджувати, що "Посланіє" є кодекс-

сом честі кожного українця, його морального вибору в усі часи? (Учні по черзі висловлюють свої думки щодо морального вибору кожної людини.)

5. Заключне слово вчителя, оцінювання учнів.

Так, дійсно, ми переконалися, що у вірші-посланні Шевченко порушує тему морального обов'язку свідомого громадянина перед власним народом, підказуючи при цьому, де варто, а де ні шукати шляхи розбудови кращого життя. Тому певна кількість висвітлених у творі ідей лишаються актуальними й досі. Лише коли здійсняться всі поетові бажання, коли обіймуть *"найменшого брата"*, тоді настануть для України кращі часи, і *"світ ясний, невечірній тихо засіє... і оживе добра слава..."* Закарбуймо в своїй пам'яті рядки цієї безсмертної поезії, бо і ми, як зазначив поет, *"ненароджені земляки"* його, є адресатом послання, що було спрямоване у вічність.

IV. Домашнє завдання

"Посланіє" Т. Г. Шевченка є скарбницею крилатих висловів та афоризмів. Випишіть їх у робочі зошити із тексту поезії та підготуйтеся обґрунтувати свій вибір, пояснити значення.

Література

1. Степанишин Б. І. Українська література: [підручник для 9 класу] / Б. І. Степанишин. — 7-е вид. — К. : Освіта, 2001. — С. 219—224.

2. Шевченко Т. Г. Кобзар / Т. Г. Шевченко. — К. : Державне видавництво художньої літератури, 1957. — С. 283—289.